

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava

**REPUBLIKA SRBIJA
SRBIJA I CRNA GORA**

PREDSEDNIČKI IZBORI

13. i 27. jun 2004.

Izveštaj OEBS/KDILjP Misije za posmatranje izbora

Varšava
22. septembar 2004.

SADRŽAJ

<u>I. REZIME</u>	1
<u>II. UVOD I IZJAVE ZAHVALNOSTI</u>	2
<u>III. POLITIČKI KONTEKST IZBORA</u>	3
<u>A. OPŠTI PREGLED</u>	3
<u>B. KANDIDATI</u>	4
<u>IV. PRAVNI OKVIR</u>	5
<u>A. NEDAVNE IZMENE I DOPUNE ZAKONODAVSTVA</u>	5
<u>B. ZAKON O FINANSIRANJU POLITIČKIH PARTIJA</u>	6
<u>V. ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA</u>	8
<u>A. GLASANJE NA KOSOVU</u>	10
<u>B. REGISTRACIJA KANDIDATA</u>	10
<u>VI. PARTICIPACIJA ŽENA I NACIONALNIH MANJINA</u>	10
<u>VII. IZBORNA KAMPANJA</u>	11
<u>A. KAMPANJA ZA PRVI KRUG</u>	12
<u>B. KAMPANJA ZA DRUGI KRUG</u>	12
<u>VIII. MEDIJI I IZBORI</u>	13
<u>A. PRAVNI OKVIR I MEDIJSKA SCENA</u>	13
<u>B. PRAĆENJE RADA MEDIJA PRI MPI</u>	15
<u>IX. REŠAVANJE IZBORNIH SPOROVA</u>	17
<u>X. DOMAĆI POSMATRAČI</u>	17
<u>XI. IZBORNI DAN</u>	18
<u>XII. PREPORUKE</u>	18
<u>A. PRAVNI OKVIR</u>	18
<u>B. REGISTRACIJA BIRAČA</u>	19
<u>C. KAMPANJA I MEDIJI</u>	20
<u>D. IZBORNI DAN</u>	20
<u>ANEKS – KONAČNI REZULTATI</u>	21
<u>O OEBS/KDILJP</u>	22

**REPUBLIKA SRBIJA
SRBIJA I CRNA GORA**

**PRESEDNIČKI IZBORI
13. i 27. jun 2004.**

Konačni izveštaj OEBS/KDILJP Misije za posmatranje izbora¹

I. REZIME

Po pozivu gospodina Predraga Markovića, predsednika Narodne skupštine Srbije, Kancelarija OEBS za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) posmatrala je predsedničke izbore u Srbiji (Srbija i Crna Gora) održane 13. juna 2004. godine. OEBS/KDILJP je ocenjivala predsedničke izbore u odnosu na njihovu saglasnost sa Kopenhagenskim dokumentom OEBS iz 1990. godine i drugim opredeljenjima i obavezama vezanim za izbore.

Na izborima za predsednika Republike Srbije, održanim u junu 2004. godine, novi predsednik je uspešno izabran. Prethodni predsednički izbori održani tokom 2002. i 2003. godine nisu uspeli pošto je odziv birača bio ispod propisanog cenzusa od 50 procenata, čime je stvoren ciklus ponovljenih neuspešnih izbora. Po ranijim preporukama OEBS/KDILJP i Saveta Evrope, ovaj zahtev je uklonjen u sklopu paketa zakonodavnih izmena koje je Narodna skupština usvojila u februaru. Ostale izmene i dopune uključuju odredbe za glasanje nepokretnih lica, kao i za glasanje u diplomatskim misijama Srbije i Crne Gore u inostranstvu.

U prvom krugu, održanom 13. juna, takmičilo se petnaest kandidata. Prva dva kandidata, Tomislav Nikolić iz Srpske radikalne stranke (30.60 procenata) i Boris Tadić iz Demokratske stranke (27.37 procenata) prošla su u drugi krug, održan 27. juna. Treće mesto je zauzeo Bogoljub Karić, bogati vlasnik medija (18.23 procenata), dok je kandidat Vlade, Dragan Maršićanin, bio četvrti (13.30 procenata). Izlaznost u prvom krugu je bila 47.75 procenata.

U drugom krugu je pobedio gospodin Tadić sa 53.24 procenata glasova, nasuprot 45.40 procenata gospodina Nikolića i uz izlaznost od 48.36 procenata.

Izborna kampanja je sprovedena u pretežno mirnoj atmosferi. Kandidati su održali skupove širom Srbije, uključujući i delove Kosova. Tokom prvog kruga nije bilo korišćenja zapaljivog rečnika, ali je retorika postala oštrija u drugom krugu. Pitanja

¹ Iako je ovaj izveštaj preveden na srpski jezik, jedini zvanični dokument ostaje verzija na engleskom jeziku.

kojima su se bavili kandidati uključivala su budući odnos Srbije sa Evropom, pitanje Kosova i politiku prema Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju.

Mediji su biračima pružili opširno i uglavnom uravnoteženo izveštavanje o predizbornoj kampanji. Državna stanica RTS se pridržavala sopstvenih pravila, dajući kandidatima podjednake količine vremena. Privatne medijske kuće, kao što je BK TV gospodina Karića, bile su sklonije da demonstriraju određenu dozu pristrasnosti prema nekim kandidatima u pogledu dodeljenog vremena ili tona izveštavanja. Republički savet za radio-difuziju izdao je obavezujuća uputstva za izveštavanje o predizbornoj kampanji u medijima, ali se čini da nije imao značajnu ulogu u praćenju aktivnosti medija.

Naišlo se na poteškoće u tumačenju i implementaciji novog Zakona o finansiranju političkih partija, koji je stupio na snagu 1. januara 2004. godine. Kako je Zakon različito tumačen od strane predsedničkih kandidata i Ministarstva finansija, kandidati su bili zbunjeni oko količine državnih sredstava koja im je pripadala po zakonu. Na kraju, 11 kandidata iz prvog kruga je pokrenulo pravne akcije protiv Ministarstva. Postojala je nesigurnost oko toga gde bi trebalo da leži odgovornost za sprovođenje zakona i OEBS/KDILJP preporučuje da se ovim pitanjem što pre pozabavi.

Potreba za centralizovanim biračkim spiskom i dalje postoji. Takođe, nedostajali su uslovi da osobe sa zakonskim pravom glasa glasaju u Crnoj Gori. Postojali su i dokazi o delimičnom faktičkom lišavanju prava glasa romske zajednice, uključujući interno raseljena lica romske nacionalnosti (IRL).

Dva kruga glasanja su sprovedena mirno u svim oblastima, uključujući Kosovo, gde je samo srpska populacija učestvovala na izborima. Međunarodni i domaći nestranački posmatrači su bili uglavnom zadovoljni procedurama glasanja, iako su zabeležene neke manje nepravilnosti.

OEBS/KDILJP ponovo izražava svoju spremnost da radi sa vlastima i civilnim društvom u Srbiji kako bi se izašlo u susret preostalim izazovima predloženim u ovom i prethodnim izveštajima.

II. UVOD I IZJAVE ZAHVALNOSTI

Predsedničke izbore u Srbiji 2004. godine posmatrala je Međunarodna misija za posmatranje izbora koju su formirali OEBS/KDILJP i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Evrope (KLRVE) Saveta Evrope. OEBS/KDILJP dugoročna Misija za posmatranje izbora (MPI) je uspostavljena u Beogradu od 18. maja do 2. jula i sastojala se od 18 međunarodnih eksperata smeštenih u Beogradu i pet regionalnih centara, od kojih je jedan bio na Kosovu. Ambasador Stiven Neš (Velika Britanija) predvodio je OEBS/KDILJP MPI. OEBS/KDILJP nije posebno odaslala kratkoročne posmatrače na sam izbori dan, usredsređujući se većinom na predizborni period.

Delegacije iz KLRVE su bile prisutne za svaki od izbornih krugova. Za prvi krug, delegacija se sastojala od osam posmatrača, predvođenih gospođom Bahar Čebi (Turska), koji su nadgledali procedure glasanja i prebrojavanja glasova 13. juna, a još jedna delegacija od četiri posmatrača na čelu sa gospodinom Kristoferom Njuberijem (Velika Britanija) je nadgledala procedure 27. juna.

OEBS/KDILJP je zahvalna Ministarstvu inostranih poslova i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore kao i vlastima Republike Srbije. Posebno, OEBS/KDILJP bi želela da oda priznanje predsedniku Skupštine, Republičkoj izbornoj komisiji, Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ministarstvu finansija, Komesarijatu za izbeglice i drugim republičkim i opštinskim organima za njihovu saradnju i pomoć tokom rada Misije za posmatranje izbora. OEBS/KDILJP bi želela da izrazi svoju zahvalnost Misiji OEBS u Srbiji i Crnoj Gori, drugim međunarodnim organizacijama i ambasadama zemalja članica OEBS akreditovanim u Beogradu.

III. POLITIČKI KONTEKST IZBORA

A. OPŠTI PREGLED

Izbore 13. juna za predsednika Republike Srbije raspisao je predsednik Narodne skupštine Srbije 4. aprila 2004. godine. Bio je to četvrti pokušaj da se izabere predsednik od 2002. godine. Svi prethodni predsednički izbori održani tokom 2002. i 2003. godine su propali pošto je odziv birača bio ispod propisanog cenzusa od 50 procenata, što je zahtevalo sprovođenje ponovljenih izbora, stvarajući ciklus neuspelih izbora. Zbog toga je 25. februara 2004. godine novoizabrana Narodna skupština usvojila značajne izmene i dopune Zakona o izboru predsednika. Ove izmene i dopune su, u skladu sa prethodnim preporukama OEBS/KDILJP i Saveta Evrope, ukinule cenzus od 50 procenata kao uslov za uspešnost predsedničkih izbora.

U odsustvu izabranog predsednika, predsednici poslednje dve Skupštine Srbije su preuzeli ulogu vršioca dužnosti predsednika Republike.

Nakon poslednjih parlamentarnih izbora održanih u decembru 2003. godine, formirana je nova Vlada, sastavljena od koalicije koja je obuhvatala Demokratsku stranku Srbije (DSS), Srpski pokret obnove (SPO), Novu Srbiju (NS) i G17 Plus. Njen lider, premijer Vojislav Koštunica, je prethodno bio predsednik Savezne republike Jugoslavije, pobedivši Slobodana Miloševića na izborima 2000. godine. Sadašnja Vlada takođe uživa prećutnu podršku Socijalističke partije Srbije (SPS), čiji predsednik je i dalje, iako zatvoren u Hagu, gospodin Milošević. Glavne opozicione stranke uključuju Demokratsku stranku (DS) i nacionalističku Srpsku radikalnu stranku (SRS), koju predvodi Vojislav Šešelj, još jedan haški zatvorenik.

Dugotrajne razlike između DSS i DS nastavile su da karakterišu političku scenu u periodu koji je prethodio predsedničkim izborima 2004. godine i bile su vrlo prisutne i

tokom kampanje za prvi krug izbora. Ove podele su očigledne još od 2002. godine, kada su dovele do krize unutar koalicije Demokratske opozicije Srbije (DOS), doprinoseći njenom konačnom raspadu. Sukob između dve stranke je takođe bio vidljiv tokom parlamentarnih izbora 2003. godine i doprineo je uspehu Srpske radikalne stranke (SRS) koja je osvojila najveći broj glasova, dobijajući 82 od 250 mesta u Skupštini Srbije.

Tragično ubistvo pokojnog premijera Zorana Đinđića 12. marta 2003. nastavlja da baca senku na politiku u Srbiji. Jedan od prvooptuženih u suđenju za ubistvo, nakon meseci skrivanja, predao se vlastima početkom maja 2004. godine. Saslušanje njegovog svedočenja je inicijalno bilo zakazano za 10. jun, samo tri dana pre prvog kruga predsedničkih izbora. Postojala su velika očekivanja od ovog saslušanja, pošto su mnogi posmatrači verovali da će osumnjičeni objaviti činjenice koje ukazuju na umešanost prominentnih političkih ličnosti u Đinđićevo ubistvo i time uticati na ishod izbora.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju ostao je veoma sporno pitanje, sa dugotrajnom snažnom opozicijom politici saradnje sa tribunalom, posebno od SRS.

Izbori su održani uz stalna nagađanja o tome kada će biti održan referendum (predviđen u Ustavnoj povelji usvojenoj u februaru 2003. godine) o državnoj zajednici između Srbije i Crne Gore.

Političke stranke u Srbiji su takođe imale u vidu već raspisane opštinske izbore zakazane za 19. septembar 2004. godine.

B. KANDIDATI

Ukupno 15 kandidata je registrovano od strane Republičke izborne komisije (RIK) za učešće u prvom krugu predsedničkih izbora 13. juna. Mada je malo ko od njih imao bilo kakve realne izgleda za pobedu, kandidati su ponudili biračima istinsku mogućnost izbora iz celog političkog spektra.

Po redosledu na glasačkom listiću, kandidati koji su učestvovali u prvom krugu glasanja su bili:

- Ljiljana Arijelović (Jedinstvena Srbija)
- Vladan Batić (Demo-hrišćanska stranka Srbije - DHSS)
- Ivica Dačić (Socijalistička partija Srbije - SPS)
- Milovan Drecun (Preporod Srbije)
- Dragan Đorđević (Stranka državljana Srbije)
- Branislav Ivković (Srpska narodna stranka - SNS)
- Mirko Jović (Narodna radikalna stranka, Srbija i dijaspora i Evropski blok)
- Jelisaveta Karađorđević (Grupa građana „Za lepšu Srbiju”)
- Bogoljub Karić (Grupa građana „Napred, Srbijo”)
- Dragan Maršićanin (Demokratska stranka Srbije - DSS)
- Zoran Milinković (Patriotska stranka dijaspore)

- Tomislav Nikolić (Srpska radikalna stranka - SRS)
- Borislav Pelević (Stranka srpskog jedinstva - SSJ)
- Marijan Rističević (Narodna seljačka stranka)
- Boris Tadić (Demokratska stranka - DS)

Učešće Bogoljuba Karića, bogatog vlasnika medija, u predsedničkoj trci je probudilo interesovanje i izazvao sumnje tokom predizborne kampanje da bi princip izbalansiranog medijskog izveštavanja mogao biti narušen. Gospodin Karić, čiju kandidaturu je predložila grupa građana, registrovao je novu političku partiju pod imenom „Napred, Srbijo” dok je kampanja za prvi krug bila u toku.

Još jedna novopridošlica na političkoj sceni je bila Jelisaveta Karadorđević, članica nekadašnje jugoslovenske kraljevske porodice.

Pošto ni jedan od petnaest kandidata nije zadobio neophodnu većinu glasova potrebnu da bi bio izabran u prvom krugu, dva kandidata koja su osvojila najviše glasova – gospodin Nikolić (SRS) i gospodin Tadić (DS) – su prošla u drugi krug, održan 27. juna.

U drugom krugu, kandidaturu gospodina Tadića su podržali premijer Koštunica i drugi vodeći članovi vladajuće koalicije, iako je gospodin Tadić jasno rekao da DS ne planira da uđe u Vladu. Političke stranke koje zastupaju interese nacionalnih manjina su takođe podržale kandidata DS, kao i gospodin Karić koji je u prvom krugu izbora završio na trećem mestu.

IV. PRAVNI OKVIR

Tri glavna zakona čine pravni okvir koji reguliše predsedničke izbore. Ustav Republike Srbije određuje trajanje predsedničkog mandata (pet godina), kao i obim predsedničkih prava i obaveza. Zakon o izboru predsednika, usvojen 1990. i dopunjen 2002. i 2004. godine, predstavlja glavni pravni dokument primenljiv na ove izbore. Zakon o izboru narodnih poslanika (iz 2000. godine) dopunjuje ga u brojnim tehničkim aspektima. Takođe, pravila i uputstva koja izdaje Republička izborna komisija određuju konkretne izborne procedure, kao što je rad biračkih odbora.

A. NEDAVNE IZMENE I DOPUNE ZAKONODAVSTVA

25. februara 2004. godine, novoizabrana Narodna skupština Srbije usvojila je značajne izmene i dopune zakonodavnog okvira za izbore. Ove izmene su odražavale ranije preporuke OEBS/KDILJP i Saveta Evrope i obuhvatile ukidanje zahteva za najmanje 50 procenata odziva birača da bi predsednički izbori bili uspešni. Ova ključna izmena je konačno obezbedila izbor predsednika.

Druge izmene su omogućile brojnim kategorijama birača, koji su u prošlosti faktički bili lišeni prava glasa, da glasaju. Građani Srbije i Crne Gore, sa registrovanim prebivalištem

u Srbiji, ali na privremenom boravku u inostranstvu, bili su u mogućnosti da daju svoj glas u diplomatskim i konzularnim misijama. Ovo predstavlja pozitivan pomak.

Razočaravajući je, međutim, bio mali broj birača koji su se registrovali za glasanje u inostranstvu. Birači koji ispunjavaju zakonske uslove, a nalaze se na privremenom boravku u inostranstvu morali su da se registruju najmanje 20 dana pre dana izbora. Njihova imena su onda proveravana na biračkim spiskovima u Srbiji u opštini iz koje potiču kako bi se dokazalo da imaju pravo glasa. Samo nekih deset hiljada birača su registrovani za glasanje u inostranstvu, ali usled pravnog zahteva koji traži minimum od 100 registrovanih birača za uspostavljanje biračkog mesta, samo osam hiljada je na kraju bilo u mogućnosti da glasa u 33 predstavništva u inostranstvu.

Ova odredba za glasanje van zemlje naišla je na kritike zbog visokih troškova koji su je pratili. Svaki kandidat je imao pravo da imenuje predstavnike za sva biračka mesta u inostranstvu i većina njih se odlučila da iskoristi ovo pravo. Samo su glavne političke stranke imale predstavnike koji su već u inostranstvu, čime su izbegle velike troškove transporta. Procenjeno je da svaki glas dat u inostranstvu košta oko 300 EUR, u poređenju sa 0.1 EUR za glas dat u zemlji.

Glasanje van biračkog mesta, ili mobilno glasanje, je ponovo uvedeno za nepokretne birače. Pored toga, takođe je uvedeno glasanje u zatvorskim jedinicama i obavljeno u 15 različitih zatvora u Srbiji.

Glasanje van biračkog mesta je bilo uklonjeno iz zakona 2000. godine, kao mehanizam sprečavanja manipulacija. Kao i u slučaju glasanja van zemlje, mali broj birača je na predsedničkim izborima 2004. godine iskoristio pogodnost ove nove odredbe. Jedno od mogućih objašnjenja za to je nedostatak relevantnog znanja i informisanosti biračkog tela. Nije bilo vidljive kampanje javnog informisanja koja bi popularizovala ove i druge nove osobine izbornog procesa. Takođe, MPI je uočila diskrepancije na lokalnom nivou u primeni odredbi o mobilnom glasanju, uprkos pokušajima RIK da obezbedi jednoobraznu primenu.

Osobe sa pravom glasa koje privremeno borave u Republici Crnoj Gori, uključujući interno raseljena lica sa Kosova, ostale su u suštini bez mogućnosti korišćenja prava glasa, pošto nisu donete odredbe koje bi im omogućile da glasaju u Crnoj Gori.

B. ZAKON O FINANSIRANJU POLITIČKIH PARTIJA

Novi Zakon o finansiranju političkih partija je prvi put primenjen na ovim izborima. Zakon, koji je velikom većinom usvojila Skupština 2003. godine, stupio je na snagu 1. januara 2004. godine. On reguliše finansiranje kampanje za predsedničke, parlamentarne i opštinske izbore i uvodi daleko strožiji okvir za stranačko finansiranje i finansiranje izborne kampanje, postavljajući ograničenja na troškove stranke, prihode od imovine i dobrovoljne priloge.

Mada je donošenje novog zakona dobrodošao korak prema povećanju transparentnosti i odgovornosti u stranačkim finansijama, njegova efikasna primena je bila izvor kontroverzi. Nekoliko tačaka zakona je bilo različito interpretirano od strane predsedničkih kandidata i od strane Ministarstva finansija, što je dovelo do burnih rasprava i pravnih mera poduzetih protiv Ministarstva.

Najkontroverznija tačka u Zakonu je količina državnih sredstava koja bi trebalo biti isplaćena u svrhu finansiranja troškova kampanje. Prema tumačenju Ministarstva finansija, Zakon ne određuje egzaktnu količinu sredstava za troškove kampanje koju bi trebalo da obezbedi Ministarstvo za svake izbore; umesto toga, on određuje ukupnu sumu za sve izbore koji će se održati u budžetskoj godini (0.1 procenata od godišnjeg državnog budžeta).

Shodno tome, 6. maja, Ministarstvo je odredilo za raspodelu ukupno 45 miliona dinara (oko 642,000 EUR) za finansiranje kampanja za predsedničke izbore u junu 2004. godine, samo deo od 228 miliona dinara predviđenih u godišnjem budžetu. Ovo tumačenje zakona, koje dodeljuje Ministarstvu zadatak određivanja ukupnih sredstava za kampanju za pojedine izbore, daje značajno diskreciono pravo Vladi i predstavlja potencijalnu prednost za kandidata opcije koja je na vlasti.

Takođe bi trebalo primetiti da prilikom izrade godišnjeg budžeta za izbore, Vlada nije uzela u obzir novi Zakon o finansiranju političkih partija. Umesto toga, primenila je ranije odredbe koje su bile na snazi do prošle godine, čime je doprinela daljoj konfuziji oko ovog pitanja.

Predstavnici 11 od 15 kandidata iz prvog kruga osporavali su kod RIK odluku Ministarstva finansija. Oni su tvrdili da bi dodeljena količina trebalo da bude pet puta veća od one koju je odredilo Ministarstvo.

Razlike u tumačenju su mogle biti izbegnute da je Ministarstvo pružilo blagovremeno nedvosmisleno obaveštenje o funkcionisanju novog zakona. Komunikacija između Ministarstva, političkih stranaka i RIK mogla je biti bolja.

Zakon predviđa da od odobrene sume za pokrivanje troškova kampanje 20 procenata bude ravnopravno podeljeno između svih registrovanih kandidata, dok bi preostalih 80 procenata bilo dodeljeno onome ko osvoji mandat(e). Jedan očigledan nedostatak Zakona je što ne pravi razliku između alokacije sredstava za izbore po proporcionalnom sistemu (tj. parlamentarne ili opštinske) i po većinskom sistemu, kao što su predsednički izbori. Zapravo, pomenuta procedura je napravljena uglavnom za proporcionalni sistem, dodeljujući veći deo sredstava strankama koje uspeju da osvoje mesta na izborima. Razlika je previše velika u slučaju predsedničke trke, gde samo 20 procenata se distributira između svih učesnika, a 80 procenata ide pobjedniku. Štaviše, kandidat koji izgubi u drugom krugu je dodatno diskriminisan, pošto se suočava sa većim troškovima nego drugi neuspešni kandidati koji su učestvovali samo u prvom krugu, ali mu se dodeljuje ista količina sredstava.

Kada je postalo jasno da će svaki kandidat na osnovu odredbe o 20 procenata dobiti samo oko 600,000 dinara (8,700 EUR), umesto 3 miliona dinara na koliko su računali, jedanaest od petnaest kandidata je preduzelo pravne mere protiv Ministarstva finansija za pogrešnu primenu zakona, podnoseći žalbu Vrhovnom sudu.

Kandidati su tvrdili da je ova suma jedva bila dovoljna za pokrivanje troškova koje je kandidat imao u fazi registracije, kada je minimum od deset hiljada potpisa podrške trebalo overiti kod sudskog overitelja. Ministarstvo finansija, sa druge strane, tvrdilo je da su se neki kandidati registrovali samo zarad dobijanja državnih sredstava, znajući da nemaju realnih izgleda za pobedu.²

Zakon predviđa da sredstva za finansiranje kampanje budu isplaćena kandidatima u roku od deset dana od utvrđivanja liste kandidata. Međutim, ovaj rok nije ispoštovan i sredstva su kasnila, ponovo izazivajući kritike na račun Ministarstva finansija. Da bi dobili sredstva predviđena Zakonom, kandidati moraju da otvore poseban račun u banci i imenuju dva ovlašćena lica odgovorna za zakonito podizanje i trošenje sredstava za kampanju. Ministarstvo je objasnilo da je kašnjenje bilo izazvano time što su neki kandidati propustili da ispune ove zahteve, pa je to dovelo do privremene blokade transfera sredstava svim kandidatima.

Po Zakonu, dva organa su odgovorna za nadgledanje njegovog sprovođenja. Skupštinski odbor za finansije nadzire redovno stranačko finansiranje, dok je RIK odgovorna za reviziju finansijskih izveštaja o troškovima kampanje koje kandidati moraju da predaju deset dana nakon verifikacije konačnih rezultata izbora. Uprkos ranijim planovima da službenicima RIK pruži tehničku obuku o finansijskim pitanjima, ovo se nije dogodilo i RIK je ostala bez konkretne finansijske ekspertize. Po zakonu, RIK može da unajmi nezavisnu kompaniju koja će izvršiti reviziju finansijskih izveštaja o troškovima kampanje.

Na osnovu novog zakona, količina sredstava odobrena za finansiranje kampanje iz državnih izvora takođe određuje i maksimalnu količinu sredstava iz privatnih donacija koju stranke ili kandidati mogu potrošiti na vođenje kampanje. Zakon takođe predviđa kazne za kandidate koji potroše više od ovog limita. Nesigurnosti oko količine sredstava koje obezbeđuje država otežale su kandidatima planiranje i vođenje budžeta za kampanju.

V. ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA

Nova Republička izborna komisija je imenovana 25. februara 2004. godine kako bi reflektovala novi sastav Narodne skupštine nakon parlamentarnih izbora održanih 28.

² Od ukupno 75 kandidata registrovanih na predsedničkim izborima u Srbiji između 1990. i 2004. godine, 48 nije uspeo da dobije više od 5 procenata ukupnih glasova. Vladimir Goati, *Politika*, 17.06.04.

decembra 2003. RIK se sastoji od 16 stalnih članova i predsednika. Svaki član ima zamenika i svi članovi imaju jednaka prava. Pored toga, RIK ima i „prošireni” sastav koji obuhvata predstavnike imenovane od strane svakog registrovanog kandidata, zajedno sa njihovim zamenicima. Konačno, RIK takođe uključuje i sekretara bez prava glasa i predstavnika Republičkog zavoda za statistiku, takođe bez prava glasa. RIK je *inter alia* nadležna za registraciju kandidata, sprovođenje tehničkih priprema, verifikaciju rezultata i odlučivanje o podnetim prigovorima.

Mada je naišla na neke početne poteškoće u postizanju konsenzusa tokom perioda pre prvog kruga izbora 13. juna, RIK je kasnije postala bolje upoznata sa procedurama i omogućila efikasno i transparentno sprovođenje izbornog procesa. Suočila se sa dodatnim opterećenjima uvođenjem glasanja van zemlje i izvan biračkih mesta, ali je ovo bilo efikasno savladano od strane službenika RIK.

Na međunivou između RIK i biračkih odbora nalaze se opštinske izborne komisije (OIK) koje čine predsednik i najmanje šest stalnih članova koje imenuje skupština opštine. Pored toga, svaki registrovani kandidat ima pravo da imenuje predstavnika i zamenika predstavnika u „prošireni” sastav OIK. OIK većinom obavlja administrativne dužnosti. Međutim, ona je takođe odgovorna za imenovanje članova biračkih odbora.

Za predsedničke izbore 2004. godine uspostavljeno je ukupno 8,596 biračkih odbora. Birački odbori se sastoje od predsednika i dva stalna člana. Kao i u ostalim organima za sprovođenje izbora, kandidati imaju pravo da imenuju svoje predstavnike u „prošireni” sastav biračkih odbora.

OIK su uglavnom obavile svoja zaduženja na profesionalan način. U određenom broju slučajeva, međutim, predviđeno plaćanje članova „proširenog” sastava OIK i biračkih odbora je kasnilo bez objašnjenja.

Ukupno je oko 6.5 miliona birača bilo registrovano za glasanje. Kao rezultat zakonskih izmena iz februara 2004. godine, odziv birača nije više bio odlučujući faktor za uspešnost izbora i preciznost biračkih spiskova nije više predstavljala kontroverzno pitanje. Od početka godine, pa do zaključivanja biračkog spiska, Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu je nastavilo da ažurira podatke o biračima; oko 76,000 unosa je bilo izbrisano i 88,000 novih unosa je dodato.

Nedostaci u biračkim spiskovima koje su ranije istakli OEBS/KDILJP i Savet Evrope su i dalje prisutni. Još uvek nije stvorena centralna evidencija sa ličnim podacima birača, kako je predviđeno Zakonom o izboru narodnih poslanika. Štaviše, neke opštine nastavljaju da koriste različite softvere za obradu podataka, čime se otežava provera spiskova između različitih opština.

Po Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu, da bi se sprovela sveobuhvatna revizija biračkih spiskova, neophodan je pravni okvir sa jasnim razgraničenjem nadležnosti i odgovornosti. Ministarstvo je obavestilo OEBS/KDILJP MPI da se

trenutno radi na nacrtu novog Zakona o biračkom spisku i da je za blisku budućnost planiran sveobuhvatan projekat kompjuterizacije opštinske uprave.

A. GLASANJE NA KOSOVU

Glasanje je takođe sprovedeno na Kosovu, gde je registrovano nekih 97,000 birača. Proces glasanja je protekao u mirnoj atmosferi, iako je ograničenje slobode kretanja nametnuto mnogim Srbima koji žive u Pokrajini omelo efikasno korišćenje prava glasa. Kao i ranije, osim u veoma malom broju individualnih slučajeva, etnički albansko stanovništvo nije učestvovalo na izborima, čak ni u krajevima u kojima su neki bili na biračkim spiskovima.

Tehničke pripreme i ažuriranje biračkih spiskova na Kosovu su bili organizovani uz saradnju sa paralelnim srpskim vlastima u Pokrajini i nadgledani od strane tri kordinatora RIK iz Vranja, Raške i Kraljeva. Ažuriranje biračkog spiska na Kosovu ostaje veoma težak zadatak pošto srpske vlasti imaju ograničen pristup bazama podataka u Pokrajini. Nakon nasilnih incidenata u martu 2004. godine, broj biračkih mesta je smanjen na 229, uglavno usled brige za bezbednost.

B. REGISTRACIJA KANDIDATA

Dok je 15 kandidata dobilo odobrenje RIK da učestvuje na predsedničkim izborima, RIK je odbila pet prijava za kandidature pošto nisu ispunile zakonske uslove. Vrhovni sud je takođe odbio sve naknadne prigovore koje su podneli podnosioci predloga čije su kandidature bile odbijene.

Kandidati su bili dužni da RIK podnesu prijavu sa najmanje 10,000 potpisa podrške njihovoj kandidaturi overenih kod sudskog overitelja. Neki su smatrali da je ova procedura teška i skupa. Nekoliko kandidata koji su se susreli sa MPI – posebno oni bez podrške neke od većih stranaka – kritikovalo je proceduru za skupljanje i overavanje potpisa. Drugi su smatrali da je 10,000 potpisa nedovoljno za biračko telo od 6.5 miliona i da bi veći minimalni broj potpisa pomogao da se obeshrabre kandidati koji su imali male ili nikakve šanse za pobeđu.

VI. PARTICIPACIJA ŽENA I NACIONALNIH MANJINA

Dve kandidatkinje su učestvovala u prvom krugu izbora: Ljiljana Arijelović (Jedinstvena Srbija) i Jelisaveta Karađorđević (Grupa građana „Za lepšu Srbiju”). Gospođa Arijelović je vodila kampanju niske vidljivosti, ograničavajući svoje aktivnosti pretežno na region iz koga potiče. Gospođa Karađorđević, članica kraljevske porodice iz predratne Jugoslavije koja je nakon drugog svetskog rata bila u izgnanstvu, vodila je širu kampanju; ona je saopštila MPI da želi da srpskom narodu donese novi osećaj ponosa. Ni jedna od kandidatkinja nije pokušala da se pozabavi pitanjem ravnopravnosti polova, fokusirajući se više na porodične vrednosti, kao i njihovi protivnici muškog pola. U prvom krugu,

gospođa Karađorđević je bila šesta, sa 2.01 procenata glasova, dok je gospođa Arijelović osvojila samo 0.38 procenata.

Žene su bile adekvatno zastupljene u organima za sprovođenje izbora, posebno na nivou RIK i OIK. Međutim, uz nekoliko izuzetaka, one su bile slabo zastupljene u strukturama političkih stranaka i izbornim štabovima. Žene u Srbiji su postale veoma uključene u rad nevladinih organizacija, ali njihova participacija u političkom životu čini se da ostaje donekle ograničena, pošto se on i dalje percipira kao muška sfera.

Nijedan od kandidata nije pripadao nacionalnoj manjini, ali se većina kandidata potrudila da pridobije podršku i glasove manjina, koje čine značajan postotak biračkog tela. Konkretno, gospodin Nikolić je u nekoliko navrata tokom svoje kampanje naglasio da će, ukoliko bude izabran, on predstavljati sve zajednice u zemlji, čime je pokušao da ublaži tradicionalno negativnu reputaciju SRS po pitanju nacionalnih manjina. Međutim, političke stranke koje se zalažu za odbranu interesa nacionalnih manjina otvoreno su podržale gospodina Tadića.

Participacija Roma, i posebno romskih interno raseljenih lica, ostala je problematična. Iako tačan broj romskih IRL koja trenutno žive u Srbiji ostaje nepoznat, postoje različite procene koje su dali nadležni organi. Na primer, na osnovu podataka komesara za izbeglice Republike Srbije, broj IRL romske nacionalnosti koja poseduju dokumentaciju o statusu IRL je veći od 22,500. Savetnik za romska pitanja pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore procenio je da je moguće da postoji još oko 30,000 romskih IRL, većinom sa Kosova. Ove osobe nisu registrovane i usled toga ne uživaju status IRL. Druge nevladine organizacije i istraživački instituti daju različite brojke, ali se slažu da romska IRL ostaje ugrožena i da mnogi mogu biti lišeni prava glasa usled nedostatka adekvatne dokumentacije.

Iako postoje razne političke stranke koje predstavljaju Rome, njihov stepen organizovanosti je još uvek nizak i ni jedna nije uspela da bude izabrana na republičkom nivou. Participacija Roma na izborima, sudeći po podacima o izlaznosti birača u oblastima gde žive veće zajednice Roma, ostaje niska.

Podaci o izlaznosti birača pokazali su da je participacija u oblastima zemlje u kojima žive ne-romske zajednice nacionalnih manjina, kao što je na primer Vojvodina sa velikom populacijom etničkih Mađara, bila relativno visoka. Takođe je primećeno da je izlaznost birača u ovim oblastima zabeležila značajan porast između prvog i drugog kruga, posebno u Vojvodina gde je odziv birača u drugom krugu prešao 53 procenta, što je među najvišim u zemlji. Rezultati drugog kruga su takođe pokazali da je u ovom regionu gospodin Tadić osvojio preko 55 procenata glasova. Ovi rezultati su verovatno bili i posledica aktivne kampanje za izlazak na izbore sprovedene na lokalnom nivou, usmerene na ove zajednice.

VII. PREDIZBORNA KAMPANJA

Opšta atmosfera predizborne kampanje je bila mirna, iako su tenzije donekle porasle u periodu pred drugi krug glasanja. Kandidati su vodili konvencionalne kampanje, održavajući skupove i mitinge širom Srbije, uključujući i delove Kosova. Kampanja od-vrata-do-vrata je pojačana tokom drugog kruga, kao i kampanja za promovisanje izlaska na izbore, za koju je SRS tvrdila da favorizuje Tadića. Pored toga, kandidati su obilato koristili televizijske reklame, a bilbordi i posterii su postavljeni širom zemlje.

A. KAMPANJA ZA PRVI KRUG

Govori tokom kampanje za prvi krug su uglavnom bili bez zapaljivog rečnika, iako je bilo nekoliko žučnih rasprava između DSS i DS. Konkretno, DSS je optužena za vođenje „prljave” kampanje protiv kandidata DS, kada je pozvala rukovodstvo DS da otkrije istinu o prošlogodišnjem ubistvu pokojnog premijera Zorana Đinđića, insinuirajući da članovi bivše vlade skrivaju činjenice o ubistvu. Po tvrđenju mnogih analitičara, ovaj pokušaj DSS da poveže kandidata DS sa ubistvom premijera Đinđića nije išao u prilog kandidatu DSS i postao je jedan od uzroka njegovog lošeg učinka.

Saslušanje u specijalnom sudu svedočenja glavnog osumnjičenog za ubistvo premijera Đinđića prvobitno je bilo zakazano za 10. jun, što je izazvalo sumnje u mogući uticaj svedočenja na kampanju. Saslušanje je na kraju odloženo i održano odmah nakon prvog kruga.

Brojna istraživanja javnog mnjenja su objavljivana tokom celog predizbornog perioda. Pre prvog kruga, ukazivala su na to da su vodeći učesnici na izborima bili Tomislav Nikolić (SRS), Borislav Tadić (DS) i Dragan Maršićanin (DSS), koji je uživao podršku i ostalih stranaka u vladajućoj koaliciji. Kasnije u kampanji, istraživanja su pokazala porast podrške Bogoljubu Kariću.

Pred održavanje prvog kruga glasanja, jedan kandidat je MPI izneo optužbe da kandidat DSS zloupotrebljava državna sredstva. Međutim, zvaničan prigovor po ovom pitanju nije dostavljen nadležnim institucijama. Trebalo bi napomenuti da se kandidat DSS zvanično povukao sa funkcije ministra privrede početkom maja, odmah nakon registracije za predsedničkog kandidata.

Usred kampanje za prvi krug, otpočela je reklamna inicijativa koja je promovisala prvih 100 dana nove Vlade i nastavila se u nekim novinama čak i tokom predizborne tišine 48 sati pre 13. juna.

B. KAMPANJA ZA DRUGI KRUG

Kampanja za drugi krug je počela čim je objavljena početna projekcija rezultata u prvom krugu izbora, tj. da su gospodin Nikolić (SRS) i gospodin Tadić (DS) osvojili prvi 30.6 procenata, a drugi 27.37 procenata glasova, i time se kvalifikovali za drugi krug.

Kandidati SRS i DS su nastavili sa održavanjem skupova i mitinga u Beogradu i provincijskim centrima, ali se čini da su se takođe više nego u prvom krugu koncentrisali na vođenje kampanje od-vrata-do-vrata. Oba kandidata su pokušala da povećaju svoju vidljivost na ulicama: gospodin Nikolić je viđen na lokalnim pijacama, a gospodin Tadić se mešao sa masom u sportsko-rekreativnim centrima. Pitanja kojima su se bavili obuhvatala su budućnost Srbije u Evropi, ekonomsku politiku, kosovsko pitanje i stavove prema Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju.

U sklopu nastojanja da naglasi svoju pro-evropsku platformu, gospodin Tadić je otputovao za Brisel kako bi se sastao sa visokim zvaničnicima Evropske unije. Upućeni su brojni pozivi od strane predstavnika EU i drugih međunarodnih organizacija za veću izlaznost u drugom krugu.

Ton kampanje za drugi krug je bio donekle više sukobljavajući nego pred prvi krug. Zabeleženo je nekoliko slučajeva upotrebe zapaljivog rečnika, na primer optužbe koje je izneo kandidat SRS da je stranka njegovog protivnika povezana sa kriminalnim krugovima. Kampanja međutim nije zapala u recipročne optužbe i nije podnet zvaničan prigovor u vezi sa iznetim optužbama.

Mediji su spekulisali o mogućoj ostavci premijera Vojislava Koštunice nakon loših rezultata kandidata Vlade, Dragana Maršićanina, u prvom krugu. Razgovori o prevremenim skupštinskim izborima doveli su do očiglednog dogovora između Vlade i gospodina Tadića da se – ukoliko bude izabran – izbori ne održe dok se ne donese novi ustav.

Kampanja za drugi krug je takođe bila obeležena porastom optužbi sa obe strane da se vrši fizičko zastrašivanje njihovih pristalica. Ovi incidenti su najčešće obuhvatali sukobe oko lepljenja postera ili distribucije flajera.

Glavni optuženi u slučaju za ubistvo pokojnog premijera Zorana Đinđića svedočio je u sudu neposredno nakon prvog kruga. Premda je uživalo veoma veliku pažnju medija, saslušanje nije imalo uticaja na kampanju, jer svedočenje nije sadržalo optužbe protiv učesnika izbora.

VIII. MEDIJI I IZBORI

A. PRAVNI OKVIRI I MEDIJSKA SCENA

Zakon o izboru narodnih poslanika pruža osnovni pravni okvir za medijsku kampanju, dok Zakon o radio-difuziji usvojen 2002. godine postavlja parametre za ponašanje radiodifuznih stanica. On takođe uspostavlja Republičku agenciju za radio-difuziju (RAR) koja nadgleda i reguliše aktivnosti medija. Pored toga, Savet RAR je 12. maja 2004. godine izdao Opšta obavezujuća uputstva za predsedničke izbore 2004. koja su pružila uslove za tretman kandidata na državnim i privatnim medijima.

Po Obavezujućim uputstvima, državni elektronski mediji bi trebalo da osiguraju besplatno i jednako vreme za sve kandidate. Privatni emiteri imaju pravo da definišu format i opseg svog praćenja predizborne kampanje. Ukoliko odluče da kandidatima daju besplatno vreme, onda to vreme mora biti podjednako raspoređeno među svim kandidatima. Kandidati imaju pravo da daju plaćene reklame u sredstvima javnog informisanja i mediji bi trebalo da kandidatima pruže jednake šanse za to.

Praćenje ove izborne kampanje od strane državne televizije i radija je dalje regulisano Pravilima ponašanja prilikom predstavljanja predsedničkih kandidata na programu Radio-televizije Srbije (RTS). Teorijski, ovaj dokument je regulisao program RTS tokom čitave izborne kampanje. Na osnovu njegovih odredbi, RTS bi trebalo da pruži podjednako i objektivno izveštavanje o svim kandidatima. Svaki kandidat je imao pravo da iskoristi 25 minuta besplatnog vremena na TV RTS 1 i 30 minuta na državnom radiju. Kandidati su takođe mogli da koriste besplatno vreme na televiziji i radiju kako bi obavestili birače o svojim aktivnostima u kampanji i da objave jednu besplatnu reklamu dnevno. Tokom kampanje za drugi krug izbora, RTS se obavezala da emituje debatu između dva kandidata koja su ušla u drugi krug.

Trenutno, postoji stotine TV i radio stanica koje emituju u Srbiji, ali kojima nedostaje odgovarajuća dozvola. Zakon o radio-difuziji iz 2002. godine uspostavio je RAR kao telo nadležno za dodelu frekvencija i za učestvovanje u procesu transformacije državne RTS u javni servis građana. Međutim, ovi procesi nisu bili završeni pre predsedničkih izbora, delimično i zbog nejasnog statusa Saveta RAR.

Kao što je primećeno u ranijim izveštajima OEBS/KDILJP, kredibilitet ovog tela je doveden u pitanje nakon povreda procedura za imenovanje nekih od njegovih članova u aprilu 2003.godine. Diskutabilan status Saveta RAR još uvek nije razrešen i to je imalo uticaja na njegovu sposobnost da nadzire medije i da preduzme mere protiv njih u slučaju kršenja pravila ponašanja.

Pored objavljivanja Obavezujućih uputstava, RAR nije pokazala bilo kakvu jasnu sposobnost da efikasno reguliše medije u Srbiji tokom predizborne kampanje. Iako gotovo da ni nije bilo prigovora vezanih za rad medija tokom ove kampanje, ostaje zabrinutost povodom nedostatka ozbiljnih korektivnih mera koje bi bile na raspolaganju RAR: procedura za razmatranje prigovora je predugačka, a propisane mere neefikasne, kao što je ranije primećeno u OEBS/KDILJP izveštaju o parlamentarnim izborima 2003. godine.

Premda Zakon o izboru narodnih poslanika zahteva uspostavljanje skupštinskog nadzornog odbora koji bi nadgledao fer i ravnopravan pristup svih kandidata izbornoj kampanji, takav odbor još uvek nije imenovan. U njegovom odsustvu, i uz probleme na koje se naišlo u radu RAR, stvorena je neizvesnost u vezi mogućih prigovora koji bi se

odnosili na medije tokom kampanje, pošto je RIK odbila da razmatra sadržaj takvih vrsta prigovora.³

Pre prvog kruga predsedničkih izbora 2004. godine neke političke stranke i predstavnici kandidata izrazili su nezadovoljstvo medijskim praćenjem njihovih kandidata. Međutim, zvanični prigovori vezani za ponašanje medija su bili retki. Demohrišćanska stranka Srbije (DHSS) obavestila je MPI o zvaničnom prigovoru podnetom Savetu RAR i RIK u vezi sa nedovoljnom količinom vremena dodeljenog njihovom kandidatu na RTS. RIK nije prihvatila prigovor uz obrazloženje da nije nadležna da odlučuje o ovim pitanjima, dok je Savet obavestio MPI da DHSS njemu nije podnela zvaničan prigovor. Sve ovo ukazuje na dalju konfuziju u pitanjima efikasnog nadzora medija za vreme izbora.

B. PRAĆENJE RADA MEDIJA PRI MPI

MPI je sprovela kvalitativnu i kvantitativnu analizu četiri TV stanice, uključujući državnu TV RTS 1 i privatne TV kanale TV PINK, BK TV i TV B92. Ona je takođe od 19. maja sprovođila analizu četiri novine - *Balkan*, *Kurir*, *Politika* i *Večernje Novosti*. Monitoring televizija se fokusirao na programe u najgledanijim terminima. MPI je statistički obradila količine vremena i prostora dodeljene kandidatima i političkim strankama, kao i ton izveštavanja.

Elektronski i štampani mediji pružili su adekvatno izveštavanje i ponudili biračima širok spektar informacija o učesnicima izbora. Kandidati su takođe mogli da pošalju svoje poruke bez ometanja. Većina nacionalnih stanica izveštavala je o kampanji u vestima i programima o dnevno-političkim dešavanjima, kao i u okviru svojih redovnih diskusionih programa.

Izborni skupovi i mitinzi su zadobili široku medijsku pokrivenost. Tokom kampanje za drugi krug, mediji su posvetili opširne izveštaje izjavama različitih međunarodnih organizacija, uključujući EU, vezanim za izbore i spekulisali o mogućnosti održavanja prevremenih parlamentarnih izbora.

Po zaključenju liste kandidata u prvom krugu, RTS 1 je obezbedila svim registrovanim kandidatima mogućnost korišćenja besplatnog vremena u skladu sa zakonskim odredbama. RTS 1 je takođe izveštavala o aktivnostima petnaest kandidata u posebnim emisijama o izborima i u programima vesti. Pre drugog kruga, RTS 1 je povećala količinu vremena posvećenog izbornoj kampanji i izveštavanju o aktivnostima dva kandidata u vestima.

Tokom čitavog perioda kampanje, vesti RTS 1 su pružile uglavnom uravnoteženo izveštavanje o petnaest kandidata kao i o dva kandidata u drugom krugu, kako po pitanju

³ Konačni izveštaj OEBS/KDILJP o parlamentarnim izborima održanim u decembru 2000. godine istakao je pitanje nejasne definicije mandata Nadzornog odbora i nedostatke u njegovom funkcionisanju.

vremena tako i po pitanju tona izveštavanja. U periodu koji je prethodio drugom krugu, gospodin Nikolić i gospodin Tadić su dobili podjednaku količinu vremena u vestima, kao i u emisijama o izborima.

Izveštavanje RTS 1 o Vladi Srbije je bilo preovlađujuće pozitivno. Pre drugog kruga glasanja, intenzivirano je izveštavanje o izbornoj kampanji u programu vesti RTS 1, dok je smanjeno izveštavanje o aktivnostima Vlade.

Tokom kampanje za prvi krug, BK TV, u vlasništvu predsedničkog kandidata Bogoljuba Karića, pružila je opširno praćenje kampanje i dopustila svim kandidatima da besplatno emituju poruke u predviđenim terminima. Program vesti BK TV dao je veću količinu vremena (42 procenta) gospodinu Kariću, i njegovo prikazivanje u reportažama u vestima je bilo preovlađujuće pozitivno. Drugi kandidati dobili su sledeće količine vremena: gospodin Nikolić (18 procenata), gospodin Tadić (16 procenata) i gospodin Maršićanin (15 procenata).

U kampanji za drugi krug, BK TV je pružila dvojici kandidata gotovo podjednako vreme u vestima i prikazivala ih u većinom neutralnom svetlu. Ipak, u programima BK televizije o dnevno-političkim dešavanjima, prikazivanje gospodina Nikolića je bilo donekle negativno, dok je gospodin Tadić prikazan na pozitivniji način.

TV PINK je u svojim vestima pred prvi krug pružila uglavnom ujednačeno izveštavanje o kandidatima. Pored informacija vezanih za izbore koje su predstavljene u vestima, TV PINK nije emitovala nikakve posebne programe o izborima. Pred drugi krug, TV PINK je posvetila 58 procenata vremena u vestima gospodinu Tadiću i 42 procenta gospodinu Nikoliću; oba kandidata su predstavljena na manje-više neutralan način.

Tokom kampanje za prvi krug, TV B92 je predstavila većinu kandidata u svojim redovnim programima, dok je vodećim kandidatima dato dodatno vreme u intervjuima i diskusionim programima. Vesti TV B92 posvetile su najviše vremena gospodinu Maršićaninu (37 procenata) i gospodinu Tadiću (32 procenta). Njihovo predstavljanje je bilo neutralno. Izveštavajući i o kandidatu SRS, gospodinu Nikoliću, TV B92 je prekinula dugotrajni bojkot izveštavanja o aktivnostima SRS koji je počeo 2000. godine.

Pre drugog kruga, vesti TV B92 posvetile su 60 procenata svog izveštavanja gospodinu Tadiću i 40 procenata gospodinu Nikoliću, sa uglavnom neutralnim prikazivanjem oba kandidata. Tokom kampanje za drugi krug, TV B92 je emitovala nekoliko emisija u kojima se pozivaju građani da glasaju za demokratsku budućnost zemlje, što je tumačeno kao podrška gospodinu Tadiću. Način prikazivanja gospodina Nikolića u ovim emisijama bio je donekle negativan.

Jedina dvočasovna debata između dva kandidata emitovana je 23. juna na državnoj RTS 1, BK TV i nekoliko lokalnih kanala. Oba kandidata su imala priliku da predstavljaju svoje platforme biračima i odgovore na pitanja o širokom spektru tema. Debati je nedostajalo

ozbiljno suočavanje, delimično i usled samog formata koji nije pružio mogućnost direktne razmene mišljenja između učesnika.

U kampanji za prvi krug, glavne novine su se usredsredile prevashodno na važnije kandidate. Tabloid *Balkan* ispoljio je neskrivenu pristrasnost prema gospodinu Kariću koji je dobio 46 procenata izveštavanja o svih 15 učesnika. *Kurir*, još jedan tabloid, sprovodio je uglavnom negativnu kampanju protiv DS.

U kampanji za drugi krug, novine su posvetile više prostora gospodinu Tadiću, posebno tokom završne nedelje. U *Balkanu* i *Politici* postojala je određena pristrasnost prema gospodinu Tadiću, dok su *Večernje Novosti* predstavljale dva kandidata na preovlađujuće neutralan način. *Kurir* je bio sklon ispoljavanju pristrasnosti u korist gospodina Nikolića.

Raznovrsne kampanje za izlazak na izbore, pretežno usmerene ka omladini, pojavile su se u medijima tokom nedelje pred prvi krug glasanja. To je nastavljeno na televiziji i u nekim novinama tokom dve nedelje pred završnicu, dobijajući još veću vidljivost. Posebno je TV B92 sprovodila veoma aktivnu kampanju mobilizacije glasača, što je kandidat SRS tumačio kao favorizovanje kandidata DS – posebno se obraćala omladini i, kako se žalio gospodin Nikolić, koristila slogan „*Bori se*”, što je zvučalo kao eho Tadićevog imena, Boris.

IX. REŠAVANJE IZBORNIH SPOROVA

Deset prigovora je podneto RIK povodom prvog kruga izbora. Samo jedan od njih je usvojen, rezultirajući poništavanjem rezultata na jednom biračkom mestu. Pošto su rezultati nedostajali sa još jednog biračkog mesta, glasanje u njemu je proglašeno nevažećim, iako nije podnet nikakav zvaničan prigovor. U oba slučaja, glasanje nije ponovljeno pošto ne bi moglo uticati na ishod prvog kruga.

Između dva kruga izbora, predstavnici jedanaest od petnaest kandidata kandidovanih u prvom krugu podneli su prigovor Vrhovnom sudu protiv ministra finansija, za navodnu pogrešnu primenu Zakona o finansiranju političkih partija.

Ni jedan prigovor nije podnet povodom glasanja u drugom krugu.

X. DOMAĆI POSMATRAČI

Iako su ranije ove godine usvojene različite izmene i dopune zakonodavnog okvira za predsedničke izbore, nisu uključene odredbe koje bi se bavile pravima nestranačkih posmatrača, domaćih ili međunarodnih, da posmatraju izbore u Srbiji. Prethodne OEBS/KDILJP misije za posmatranje izbora su u više navrata preporučivale uvođenje takvih odredbi. Ovaj element izbornog procesa je još jednom bio regulisan uputstvima

koje je izdala RIK, dopuštajući posmatračima da budu akreditovani i da dobiju potpun pristup izbornom procesu.

Uprkos inicijalnom odbijanju da se usled proceduralnih nedostataka akredituje Centar za slobodne zборе i demokratiju (CeSID), RIK je kao i prethodnih godina, registrovala ovu domaću, nestranačku organizaciju za nadgledanje izbornog procesa sa centrom u Beogradu. CeSID je nakon toga rasporedio posmatrače kako bi ispitali procedure glasanja i prebrojavanja glasova na dan izbora, mada u manjem broju nego na ranijim izborima.

Posmatrači CeSID su bili prisutni na biračkim mestima širom zemlje, uključujući Kosovo, a takođe su nadgledali i glasanje u ambasadama i konzulatima Srbije i Crne Gore u inostranstvu, doprinoseći transparentnosti glasanja. CeSID je sproveo i paralelno prebrojavanje glasova i bio u stanju da blagovremeno pruži pouzdane informacije o odzivu birača i rezultatima prebrojavanja glasova, jačajući poverenje javnosti u ispravnost rezultata. Tokom noći 27. juna gospodin Nikolić je priznao pobedu gospodina Tadića na osnovu preliminarnih nalaza paralelnog prebrojavanja glasova koje je sproveo CeSID.

XI. IZBORI DAN

MPI nije uključila kao posebnu komponentu kratkoročnu opservaciju, ali je rasporedila 14 dugoročnih posmatrača (7 timova). Iako nije vršeno sistematsko posmatranje glasanja i prebrojavanja glasova, dugoročni posmatrači su sprovedi nasumične posete nekolicini biračkih mesta na dan izbora.

Sudeći po izveštajima dugoročnih posmatrača MPI, kao i medija i domaćih posmatrača, glasanje se odvijalo u mirnoj atmosferi i u skladu sa domaćim zakonima i propisima. Takođe, ocenjeno je da su glasanje i prebrojavanje glasova bili profesionalno organizovani.

Vredi navesti neke detaljnije komentare. Dizajn glasačkih kabina i paravana je u mnogim slučajevima bilo neadekvatan za obezbeđivanje tajnosti glasanja. Takođe, posmatrači su izvestili da su birački odbori, naročito u ruralnim oblastima, često propuštali da provere ličnu kartu birača, ili su dozvoljavali pojedincima da glasaju bez lične karte. Neki međunarodni posmatrači izrazili su mišljenje da se možda određena opuštenost vraća u sprovođenje procedura glasanja i da u budućnosti može ponovo biti potrebno prisustvo kratkoročnih posmatrača.

XII. PREPORUKE

A. PRAVNI OKVIR

1. Prava domaćih i međunarodnih posmatrača bi trebalo da budu zagarantovana zakonom, a kriterijumi za njihovo akreditovanje jasno određeni.
2. Pobednički kandidat bi trebalo da osvoji većinu važećih glasova, bez računanja nevažećih glasova.
3. Potrebno je uvesti odredbe kojima bi se omogućilo glasanje biračima koji imaju biračko pravo, a privremeno borave u Crnoj Gori.
4. Prag od najmanje 100 registrovanih birača za uspostavljanje biračkog mesta izvan zemlje bi trebalo smanjiti, kako bi se dozvolilo većem broju lica sa pravom glasa koja privremeno borave u inostranstvu da svoje pravo iskoriste.
5. Prava kandidata da pošalju predstavnike u biračke odbore u diplomatskim i konzularnim kancelarijama bi trebalo revidirati kako bi se smanjili troškovi.
6. Ministarstvo finansija bi trebalo da, nakon konsultovanja sa ostalim zainteresovanim stranama, pruži svoju promišljenu interpretaciju svih kontroverznih tačaka u Zakonu o finansiranju političkih partija.
7. Finansiranje troškova kampanje za predsedničke izbore bi trebalo posebno regulisati u odvojenom delu ili članu Zakona o finansiranju političkih partija. Raspodela sredstava za kampanju za predsedničke izbore bi trebalo da bude regulisana na način različit od onog primenjenog za skupštinske izbore.
8. Forma koja se koristi za izveštavanje o troškovima finansiranja kampanje bi trebalo da bude redigovana kako bi uključila listu izvora finansiranja, tako da se jasno stavi do znanja da li su poštovana ograničenja za privatne donacije.
9. Trebalo bi razmotriti poveravanje odgovornosti za sprovođenje zakona o finansiranju kampanje samo jednom organu. Ukoliko bi bila obezbeđena odgovarajuća obuka, Republička izborna komisija bi mogla biti adekvatno telo kome bi se poverila ova funkcija.
10. Trebalo bi obezbediti tehničku obuku za organe zadužene za sprovođenje zakona o finansiranju kampanje. Takođe, trebalo bi razmisliti o obuci političkih stranaka i organa za sprovođenje izbora. Pored toga, Ministarstvo finansija bi trebalo da uspostavi bolju komunikaciju sa Republičkom izbornom komisijom i političkim strankama.

B. REGISTRACIJA BIRAČA

11. Potrebno je napraviti centralni i jedinstven birački spisak za celu Republiku, u skladu sa zakonom.
12. Trebalo bi uvesti novi pravni okvir, koji bi regulisao registraciju birača i uspostavio jasnu podelu odgovornosti za održavanje biračkog spiska.
13. Vlasti bi trebalo da nastave sa naporima da unaprede kvalitet biračkog spiska i da otklone preostale nedostatke. Konkretno, trebalo bi redovno sprovoditi poseban postupak provere evidencije u odnosu na moguće duple unose ili unose sa netačnim i nepotpunim podacima.
14. Potrebno je uvesti jedinstvenu, jednoobraznu kompjuterizovanu bazu podataka za održavanje evidencije o građanima na opštinskom nivou. Opštine bi trebalo da uspostave efikasne veze jedna sa drugom kako bi se omogućilo proveravanje postojanja grešaka ili duplih unosa u evidenciji.

15. Potrebno je posvetiti pažnju omogućavanju registracije birača među interno raseljenim licima, posebno u romskoj zajednici IRL, i uopšte u romskoj populaciji.

C. KAMPANJA I MEDIJI

16. Status Saveta republičke agencije za radio-difuziju bi trebalo razjasniti. RAR bi trebalo da ispunjava svoju ulogu propisanu u Zakonu o radio-difuziji.
17. Trebalo bi razmisliti o uklanjanju onih odredbi u izbornom zakonodavstvu koje su nadomeštene odredbama u Zakonu o radio-difuziji, kako bi se osigurala veća konzistentnost u pravnom i regulatornom okviru za ponašanje medija tokom predizborne kampanje.
18. Trebalo bi dovršiti potpunu transformaciju državne RTS u autentično javno preduzeće.
19. Trebalo bi sprovesti temeljnu kampanju javnog informisanja kako bi se povećala svest birača o novim odredbama koje dopuštaju glasanje nepokretnih lica van glasačkog mesta.
20. Napore da se poveća svest o mogućnosti glasanja van zemlje bi trebalo nastaviti.

D. IZBORI DAN

21. Trebalo bi uvesti standardizovane, kvalitetne paravane za glasanje kako bi se osigurala tajnost glasanja.
22. Birački odbori bi trebalo da primenjuju sve aspekte procedure glasanja, uključujući proveru identiteta birača: ovo bi trebalo naglasiti tokom sprovođenja obuke biračkih odbora.

ANNEX – KONAČNI REZULTATI

IZBORI ZA PREDSEDNIKA REPUBLIKE SRBIJE

Drugi krug održan 27. juna 2004.⁴

1.	Broj utvrđenih biračkih mesta	8,586	
2.	Broj i % biračkih mesta sa kojih su obrađeni rezultati	8,586	100.00%
3.	Broj i % of biračka mesta sa kojih nisu obrađeni rezultati	0	0.00%
4.	Broj birača upisanih u birački spisak	6,532,940	
5.	Broj i % birača koji su izašli na glasanje	3,159,194	48.36%
6.	Broj primljenih glasačkih listića	6,561,101	
7.	Broj neupotrebljenih glasačkih listića	3,401,907	
8.	Broj i % birača koji su glasali	3,158,571	48.35%
9.	Broj i % nevažećih glasačkih listića	42,975	1.36%
10.	Broj i % važećih glasačkih listića	3,115,596	98.64%

Kandidati za mesto predsednika Republike Srbije, po broju osvojenih glasova

Mesto po br. osvojenih glasova	Kandidat	Predlagač (stranka, koalicija, grupa građana)	Broj glasova koje je dobio kandidat	% od broja birača koji su glasali	% od ukupnog broja birača upisanih u birački spisak
1.	Boris Tadić	Demokratska stranka	1,681,528	53.24	25.74
2.	Tomislav Nikolić	Srpska radikalna stranka	1,434,068	45.40	21.95

⁴ Izveštaj Republičkog zavoda za statistiku o konačnim rezultatima izbora za predsednika Republike Srbije, održanih 27. juna 2004. godine,
http://www.rik.parlament.sr.gov.yu/engleski/propisi_frames.htm

O OEBS/KDILJP

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) je ključna institucija OEBS koja pomaže državama članicama da „osiguraju puno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da se pridržavaju vladavine prava, da promovišu principe demokratije i (...) da izgrade, ojačaju i zaštite demokratske institucije, kao i promovišu toleranciju u celom društvu” (Helsinški dokument iz 1992. godine).

KDILJP, sa sedištem u Varšavi, u Poljskoj, je stvorena kao Kancelarija za slobodne izbore na Samitu u Parizu 1990. godine i počela sa radom u maju 1991. Godinu dana kasnije, ime Kancelarije je promenjeno kako bi odražavalo prošireni mandat koji je uključivao ljudska prava i demokratizaciju. Danas ona zapošljava preko 100 ljudi.

KDILJP je vodeća agencija u Evropi na polju **posmatranja izbora**. Ona svake godine koordinira i organizuje raspoređivanje hiljada posmatrača kako bi se procenilo da li su izbori u regionu OEBS u skladu sa domaćim zakonodavstvom i međunarodnim standardima. Njena jedinstvena metodologija omogućava dubinski uvid u sve elemente izbornog procesa. Posredstvom projekata podrške, KDILJP pomaže državama članicama da unaprede svoje izborne okvire.

Kancelarijine aktivnosti u oblasti **demokratizacije** uključuju sledeće matične oblasti: vladavinu prava, građansko društvo, slobodu kretanja, rodnu ravnopravnost i trgovinu ljudima. KDILJP svake godine sprovodi i određeni broj programa ciljane pomoći, usmerenih kako ka facilitiranju i unapređivanju pridržavanja država opredeljenjima i obavezama OEBS tako i ka razvoju demokratskih struktura.

KDILJP nadgleda pridržavanje država članica obavezama i opredeljenjima OEBS na polju ljudske dimenzije i pomaže u unapređivanju zaštite **ljudskih prava**. Ona takođe svake godine organizuje brojne sastanke kako bi se procenilo sprovođenje obaveza i opredeljenja OEBS u domenu ljudske dimenzije od strane država članica.

KDILJP pruža savete zemljama članicama u pitanjima njihove politike prema **Romima i Sintima**. Ona promoviše izgradnju kapaciteta i umrežavanje između zajednica Roma i Sinta i podstiče participaciju predstavnika Roma i Sinta u telima koja stvaraju politiku. Kancelarija takođe deluje kao centrala za razmenu informacija o pitanjima vezanim za Rome i Sinte između nacionalnih i međunarodni aktera.

Sve aktivnosti KDILJP se obavljaju u bliskoj koordinaciji i saradnji sa zemljama članicama OEBS, OEBS institucijama i operacijama na terenu, kao i sa drugim međunarodnim organizacijama.

Opširnije informacije nalaze se na vebsajtu KDILJP (www.osce.org/odihr).